

MUSIC ARTS

МРНТИ 18.41.51

Ә.Д. Балгамбарова¹

¹Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)

Ш.Б. Құлманова²

²Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан)

XX ҒАСЫРДЫҢ 30-60 ЖЫЛДАРЫ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ КӘСІБИ ХОР ОРЫНДАУ МЕКТЕБІНІҢ ДАМУЫ

Аннотация

Бұл мақалада соңғы XX ғасырдың 30-60 жылдары Қазақстандағы хор орындау мектебінің дамуы қарастырылған. Сондай-ақ хор өнерінің дамуына үлес қосқан атақты дирижерлердің еңбектері туралы да айтылған.

Қазақстандағы хор өнері қазақ халқының бірдауысты ән айту дәстүрінен көпдауысты болып қалыптасқандығы анық. Сонымен қатар, мақалада жас ұрпаққа эстетикалық тәрбие беруде хормен ән айтудың рөлі көрсетілген. Ол басқа өнер түрлерімен қатар, балалар және жасөспірімдермен жұмыста күрделі әлеуметтік-тәрбиелік міндеттерді шешуге әсер етеді.

Кілт сөздер: хор орындау мектебі, көпдауысты кәсіби хор өнері.

A.D. Balgambarova¹

¹Kazakh State Women's Teacher Training University
(Almaty, Kazakhstan)

Sh.B. Kulmanova²

²Kazakh State Women's Teacher Training University
(Almaty, Kazakhstan)

THE DEVELOPMENT OF THE PROFESSIONAL CHORAL SINGING SCHOOL IN KAZAKHSTAN IN THE 30-60 YEARS OF THE 20TH CENTURY

Annotation

This article discusses the development of a professional choral singing school in Kazakhstan in the 30-60s of the 20th century. In addition, the work of famous conductors who greatly contributed to the development of choral art is revealed.

This article shows the role of choral singing in the aesthetic education of the younger generation. Along with the other arts choral singing influences the solution of complex social and educational problems while working with children and adolescents.

Key words: professional choir singing school, professional choir art.

А.Д. Балгамбарова¹

*¹Казахский государственный женский педагогический университет
(Алматы, Казахстан)*

Ш.Б. Құлманова²

*²Казахский государственный женский педагогический университет
(Алматы, Казахстан)*

РАЗВИТИЕ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ИСПОЛНИТЕЛЬСКОЙ ХОРОВОЙ ШКОЛЫ В КАЗАХСТАНЕ 30-60 ГГ. XX ВЕКА

Аннотация

В данной статье обсуждается развитие профессионально-исполнительской хоровой школы в Казахстане 30-60 гг. XX века. Также раскрывается творчество известных дирижеров, которые внесли свой вклад в развитие хорового искусства. В статье показана роль хорового пения в эстетическом воспитании молодого поколения. Хоровое пение наряду с другими видами искусства влияет на решение сложных социальных и образовательных проблем при работе с детьми и подростками.

***Ключевые слова:** профессионально-исполнительская хоровая школа, профессиональное хоровое искусство.*

Елбасы 2003 жылы сәуірде Қазақстан халқына жолдауында арнайы «Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламасын жүзеге асыруды тапсырған болатын. Елбасының жолдауымен қабылданған «Мәдени мұра» мемлекеттік бағдарламасы – қазіргі Қазақстанның әлемдік өркендеуінің дәлелі. Осы бағдарлама бойынша мәдени, рухани құндылықтарымызды түгендеу, жоғалғанымызды тауып, зерттелмеген зиялы ғалымдар, халыққа еңбек сіңірген өнер қайраткерлері туралы көптеген зерттеулер жүргізіліп, еліміздің рухани қоры жинақталып келе жатыр. Бірақ, әлі де зерттелмей қалған құнды деректер, материалдар бар екендігі мәлім. Соның ішінде музыка өнері мен музыкалық білім салаларында көп еңбек сіңірген, олардың шаңырағын биікке көтерген халыққа танымал кәсіпқой музыканттар, педагогтар баршылық [1].

Қазақстанда хор айту өнері профессионалдық жолға отызыншы жылдың бас кезінен бет бұрды. Республикада білікті оқытушы-музыканттарды даярлау кезек күттірмейтін мәселеге айналды. 1932 жылы Алматыда музыкалық-драмалық техникум ашылды. Алғашында оқушылардың үштен бірі ғана оқыды, негізі талантты қазақ жастары болды, олар үшін 2 жылдық дайындық бөлімі ашылды. Оның оқу жоспарына теориялық пәндер, фортепиано, хор класы кірді. Техникумның түлектері мәдениет қызметкерлері, көркемөнерпаздар үйірмесінің жетекшісі біліктілігін алып шықты. Нұсқаушы – оқытушы дайындау бөлімінің оқу барысында көптеген қиындықтар болды:

ноталар, оқу құралдары жетіспеді, материалдық база жұтаң болды. Техникумның жұмысын жақсарту үшін Ленинградтағы музыка институтының аспиранты А. Жұбанов шақырылды. Ол С. Кемалов екеуі басқара отырып, республикадағы музыкалық білімнің қалыптасуына зор еңбек сіңірді. 1933 жылы Алматы музыкалық училищесінің жанында хор өнеріне үйрету бөлімінің ашылуына Алматыда – радиостудияда З. Писоренко, А.М. Москоленко, Д. Мацуцинның, Семейде Л. Хамидидің ұйымдастырған коллективтері себеп болып, жас коллективтер бір-біріне өзара шығармашылық әсерін тигізеді. 1934 жылы Алматыда (қазіргі №3 Ә. Қашаубаев атындағы) және Оралда (қазір Д. Нұрпейісова атындағы) музыкалық мектептер ашылды.

1935 жылы республикадағы хор коллективтерінің ішінен ерекше көзге түскен Қарағанды радиокомитетінің әуесқойлары В. Пирогованың және Б. Орловтың басқаруымен Москва жұртшылығының алдына шығады. Бұл жас коллектив өз жұмысын нота үйренуден бастағандықтан профессионалдық жағынан тезірек өсті [2].

1935 жылы қазақтың Жамбыл атындағы Қазақ мемлекеттік филармониясы ашылып, оның құрамына Құрманғазы атындағы халық аспаптар оркестрі мен Қазақ мемлекеттік хоры енді, хорға Д. Мацуцин жетекшілік жасады. Осы хордың негізінде 1937 жылы республика мемлекеттік хоры ұйымдастырылды.

Музыкалық техникумның хор дирижерлеу бөлімі 1938 жылы ашылды. Оның ең басты міндеті республика мектептеріне ән сабағы мұғалімдерін дайындау болды.

1938 жылы жаз мезгілінде Ташкент, Фрунзе қалаларында болды. Осы жолы грамофондық жазуларға Қазақ композиторлары хорға арнап өндеген қазақтың 25 халық әнін түсірді. Қазақ хор музыкасында 50-жылдары алға ілгерушілік байқалды. Профессионалдық хор музыкасының дамуымен шығармаларда жаңа гармоникалық көп дауыстар, халық күйлерінің ұлттық колориті сақталып, хор шығармаларында түрлі әдістер қолданылды.

Ұлы Отан соғысы жылдарында Мәскеу, Ленинград, Киев және Кеңестер Одағының басқа қалаларынан қоныс аударған көптеген музыкант-оқытушылар Қазақстанда жұмыс істеді. Бұл республикада жаңа музыка мектептері мен училищелерінің ашылуына жағдай туғызды. Сөйтіп, Ақтөбе, Қарағанды, Павлодар, Петропавл, Өскемен, Шымкент қалаларында музыка мектептері ашылды. 1955 жылы Оралда музыка училищесі ашылды.

Алматы қаласында 1936 жылы хор класы ашылды. Тікелей хор кәсіби қызметкерлерін дайындамаса да, алайда, қатысушыларды хор өнерін сүйеге тәрбиелеп, алғашқы музыкалық жоғары кәсіби

хормен ән орындайтын орталық болды. Осының бәрі, сайып келгенде, 1944 жылы 1 қазанда Алматы мемлекеттік консерваториясында хор дирижері кафедрасын ашу, республика үшін білім беру кадрлар дайындайтын оқу-жаттықтыру орталығын ашуға әкелді [3].

Хорды дирижерлеу кафедрасы құрылған сәттен бастап хормен ән айту Қазақстан тарихындағы жаңа кезеңді бастан кешті деп айтуға болады. Ол 1944 жылдан бастап қазақ хор өнері, вокалды-аспаптық туындыларының жетістіктері арқасында жоғары деңгейде қабілетті екендігін бүкіл әлемге дәлелдеді.

Ұлы Отан соғысы кезінде Қазақстанға Украина, Беларусь, Молдова елдерінен көптеген музыка қайраткерлері эвакуацияланды. (Сергей Эйзенштейн, Прокофьев, Уланова). Кеңес Одағының бауырлас халықтары Қазақстанға қуатты музыкалық және мәдени державалардың бірі болуға мүмкіндігінше тезірек көмектесті.

Музыка өнерінің көрнекті қайраткерінің құрамында Б.В.Лебедевтің орны ерекше. Ол хорды дирижерлеу бөлімінің негізін қалаушы, тамаша музыкант, хор дирижері, педагог, соғысқа дейінгі және соғыстан кейінгі жылдары Қазақстанда кәсіби хор өнерінің қалыптасуына үлкен үлес қосқан тұлға. 20 жыл кафедра меңгерушісі қызметінде жүріп, оқу барысын жолға қойып, арнаулы хор пәндерінің мазмұны мен көлемін айқындап берді. П.И.Чайковский атындағы Мәскеу консерваториясының хор дирижері кафедрасын А.В. Александровтың класынан бітірген ол, осы кафедраның оқытушыларымен тығыз қарым-қатынаста болып, оқу жоспарлары мен бағдарламаларын, оқыту әдістерін негізге ала отырып, Б.Лебедев кафедраның алғашқы педагогикалық құрамын қалыптастырды [4].

Қазақ халқының музыка өнеріндегі хор түрімен өлең айту үрдісі бұрыннан бар, ол екі сала – біртума қайнар көзі деп қарастырамыз.

Қазақстанда ұлттық музыкалық театрлардың ашылуы – республикада көпдауысты кәсіби хор өнерінің қалыптасуы мен дамуына жол ашты. Сөйтіп, Алматы радиостудиясында, Қарағандыда көрініс тапты. Ал, Алматы училищесінде хор бөлімі ашылды, ол хор өнерін ұйымдастырушы мен насихаттаушы кәсіби мамандарды оқытып шығарды.

Кәсіби жолға түскен хор тобы 1935 жылы құрылған Жамбыл атындағы Қазақ мемлекеттік филармониясының құрамына енді, оның жетекшісі Д.Д. Мацуцин болды. Одан кейін Қазақстанның Халық әртісі Б.В. Лебедев басқарды. Осы хор тобының негізінде республикада 1937 жылы Қазақтың мемлекеттік хоры ұйымдасты. Ал, 1939 жылдың ақпан айында мемлекеттік хор – Қазақтың мемлекеттік хор капелласы болып қайта жасақталды.

Ең алғашқы ұйымдастырушы және көркемдік жетекшісі Борис Васильевич Лебедев болды. Қазақтың хор өнерінің қалыптасуы мен дамуына әртүрлі жылдарда Халық әртісі Л.А. Хамиди, Өнерге еңбегі сіңген қайраткер Б. Байқадамов, Еңбегі сіңген әртіс Г.Е. Виноградова, Халық әртісі Б.А. Орлов, Еңбегі сіңген әртіс В.С. Пироговалар еңбек етті.

Ұлы Отан соғысы жылдарында әуесқой үйірмелердің жұмысы жауынгерлерге рухани қару бола білді. 50-жылдардың соңында әсіресе өкімет тарапынан қабылданған құжаттарға байланысты халықтың әуесқой хор шығармашылығы нығая түсті. Бұл шығармашылықтың нығаюына әрдайым өткізіліп тұратын байқаулар, әуесқой үйірмелердің фестивалі (аудандық, қалалық, облыстық, аймақтық, республикалық) үлкен үлес қосты. 1958 жылы бүкіл Россиялық хор бірлестігін ұйымдастыру туралы шешім қабылданып, оның жұмысын басқаруға Социалистік Еңбек Ері, КССР Халық артисі, КССР-ның және РСФСР-дің Мемлекеттік сыйлығының лауреаты, профессор А.В. Свешников тағайындалды.

Кейінірек осындай хор бірлестіктері одақтың басқа да республикаларында ұйымдастырылды. 50-жылдардың соңында, 60-жылдардың басында әуесқой хор үйірмелерінің орындаушылық сапасы, жасампаздық мүмкіндігі кәсіптенген профессионалдық хорлар дәрежесіне дейін көтеріле білді. Осылайша бірлестіктердің нәтижелі жұмыстарының арқасында әуесқой үйірмелердің (қазіргі кезде әуесқойлық деген атақ халықтық деп ауыстырылған) жұмысы салалы жүйеге түсіп халық алдындағы беделі арта түскен еді. 1964 жылы бүкіл одақ көлемінде мәдениет оқу орталықтары ашыла бастады. Осы оқу орталықтарының бірі болып 1967 жылы Оңтүстік Қазақстан облысы, Шымкент қаласындағы педагогикалық мәдениет институты шаңырақ көтерді. Бұл институт ертедегі шығыс жұлдызы, философ Әл-Фараби атымен аталды. (Әл-Фарабидің толық аты Абу Насыр Мухаммед ибн Тархан ибн Ұзлаг Әл-Фараби ат Турки).

Институт жоғары білімді сан алуан мамандықтар саласындағы, әуесқой хор үйірмелерінің жетекшісі мамандығы бойынша әнші, күйші, жыршы, биші, кітапхана мамандарын даярлады. Қазіргі кезде Қазақстанның барлық өндіріс орталықтарында білім беретін мәдени-ағарту оқу орталықтары ашылып, оларда әуесқой үйірмелерге жетекшілік ететін мамандар даярлануда. Мұның өзі Қазақстандағы халықтық өнер саласының ғылыми тұрғыдан одан әрі өркендеп өсуіне үлкен ықпалын тигізуде.

Қазақстандағы хор мәдениетінің даму үстінде екендігін және оның еңбек адамдарына беретін тәжірибелік-эстетикалық мәнінің зор екендігін дәлелдеудің қажеті жоқ. Әйтседе, Қазақстандағы хор

мәдениетінің одан әрі өрлеп дамуы үшін прогрессивтік музыка қайраткерлерінің мол тәжірибесін, олардың туындылық еңбектерін кеңінен пайдалана білуі керек.

Әуесқой хор мәдениетінің айрықша ерекшеліктерінің бірі, оның көпшілікті біріктіріп жоғары орындаушылыққа жетелеуі мен кең көлемде халықтың эстетикалық, талғампаздық мәдениетін көтеруде болып табылады.

Әуесқой және кәсіптік профессионал хор ұжымдарының бірлесіп ірі-ірі хор шығармаларын орындаушылығы соңғы жылдары салтқа айналып келеді (әсіресе канта-та, оратория т.б.). Орындаушылық дәрежесі жоғары дамыған әуесқой хор үйірмелерінің репертуарына сүйене отырып көптеген оқулық, оқу құралдары баспа бетінен орын алып, осы оқулықтардың арқасында, көптеген хор үйірмелері алыс және жақын шет елдерге гастрольге шығады. Көптеген әуесқой хор үйірмелері нәтижелі концерттік шығармашылықпен шұғылдануда.

Сонымен қатар, көлемі жағынан шағын хор үйірмелерінің хор мүшелеріне берер әлеуметтік, эстетикалық тәрбиесі өте мағыналы екендігі баршаға белгілі. Шағын әуесқой хор үйірмелерінің тиімді жұмыстарының бірі, клуб кештерінде, еңбек адамдарының бос уақытты дұрыс пайдалану жиындарында концерт беріп, ол жиындарға көтеріңкі, салтанатты сипат беруінде болып табылады. Әуесқой хор үйірмелерінің ерекше ескертетін жұмыстарының бірі, ол осы үйірмеге қатынасушыларды саз тыңдаудағы талғампаздыққа, көп салалы саз әлемінің құнды туындыларын бағалай білуге жетелеуінде. Хор үйірмелерінің орасан зор еңбегі жастар мен жасөспірімдер арасындағы дәйекті тәрбие беру жұмысында болып табылады. Жастар мен жасөспірімдері жан-жақты дамыған, эстетикалық талғамы жоғары қоғам мүшесі етіп тәрбиелеуде әуесқой хор үйірмелерінің еңбегі де ұшан-теңіз. Қарапайым әуесқой үйірмелерінің жұмысы байқаулар, конкурстар, фестивальдерде сынға түсіп, жұмыс қабілеттілігі, орындаушылық сапасы бағаланады. Әйтсе де, көптеген жағдайларда олардың күнделікті көзге көп түсе бермейтін шығармашылық еңбегі, еңбек адамдарын мәдениетке әсіресе, хор мәдениетіне жетелеушілігі бұл байқауларда назардан тыс қалып отыр.

Әуесқойлық жұмыс сапасын бағалауда концертке, байқауға, фестивальге дайындық, ұйымдастырушылық жұмыстары, эстетикалық талғампаздықтың қалыптасуы, еңбек адамдарының бос уақытты тиімді пайдаланудағы әрекетіне тигізер орасан зор еңбегі есепке алынғаны жөн болар еді. Әуесқой хор үйірмелерінің орындаушылық, шығармашылық дәрежесінің дамуы көптеген ішкі және сыртқы себептерге байланысты болады: – хор мүшелерінің сапалық құрамы, хор жетекшісінің мамандық дәрежесі, хорға

қажетті қаражат, киім-кешек жетістіктері, әсіресе жоғары орындағы басшылардың хор өнеріне деген зор ынталылығы қажет.

Әуесқойлық хор үйірмелері бір-бірінен әлеуметтік – демографиялық, жыныстық, жас құрамының үлкен-кішілігіне, жанрлық ерекшеліктеріне т.б. себептерге байланысты аталады, мысалы: оқушылар хоры, оқытушылар хоры, жеңіл өнеркәсіп өндірісі ұжымының хоры, селолық, аудандық, қалалық хор (тұрақты мекен-жайы аталады). Колхоздық, совхоздық жоғары немесе орта дәрежелі білім беретін оқу орталықтарының хоры (мекеме аттары аталады), мәдениет үйі немесе мәдениет сарайы (хор үйірмесінің тұрақты бірлескен орыны аталады), орыс халық хоры, қазақ халық хоры т.б. (ұлт атаулары хор мүшелерінің ұлттық құрамын көрсетеді), халықтық академиялық хор (орындаушылық сипаты аталады), шағын камералық хор, үлкен хор, (үйірмеге қатынасушылар саны ескертіледі), ерлер, әйелдер, аралас хор (хор мүшелерінің жыныстық құрамын анықтайды) т.б.

Әдетте хор жетекшісі мен хор мүшелерінің өз үйірмелерінің атын шығармашылық бағытына қарай атайды. Қазіргі кезде саздық шығармашылық саласында эстрада өнері кең қанат жайып келеді және ол хор өнерінің дамуына айрықша ықпалын тигізуде. Бұл ықпал хор мазмұны мен орындаушылық бағытынан айқын көрінуде. Соңғы жылдары әуесқой әншілер саздық шығармашылыққа, ансамбльдік орындаушылыққа көп көңіл бөлуде, мұның өзі көптеген фольклорлық, вокальды аспаптық ансамбльдердің (ВИА, ВАА) ұйымдасуын туындатып отыр. Музыка өнерінде эстрада саласы жастарды ерекше еліктіргенімен, хор өнерін назардан тыс қалдыруға болмайды.

Хор өнері әрқашанда өзінің мағынасы, әлеуметтік-эстетикалық әсері жағынан эстрада жанрынан анағұрлым биік тұратындығын ескерген жөн. Соңғы жылдары әуесқойлық өнерде, халықтық мағынасына орай құрамында 30-50 адамы бар үйірмелер тобы көптеп саналуда. Қайсы бір жағдайларда фольклорлық музыкалық үйірмелер әуесқой хор үйірмелеріне айналып кетуде. Егер де халықтық хор құрамына, хордан басқа, бишілер, музыкалық аспаптарда орындаушылар тобы енетін болса, ол үйірмелер тек сырт көрінісі жағынан халықтық ән-би ансамбльдерінде ұқсастық тапқанымен өзінің біртұтас құрамына, концерттік бағдарламасына қарай басқа саз саласындағы үйірмелерден ерекшеленіп тұрады.

Әуесқой хор үйірмелерінің құрамына халықтың барлық әлеуметтік топтарының өкілдері: жұмысшылар, ауыл еңбеккерлері, оқушылар, оқытушылар т.б. топтары енеді. 80-90-жылдар аралығы әуесқой үйірмелердің дамып, нығаюына көптеген мүмкіндіктер беріп, олардың сапалы өркендеуіне, қатарының көбеюіне жағдайлар жасалып

келді. Бұл күндері әуесқойлық хор жетекшісі, жалпы мәдениеті дамыған сауатты да саналы азаматтармен жұмыс істейді, сондықтан ол тек қана оқытушы-педагог емес, сонымен қатар ұйымдастырушы, жоғары дәрежелі мамандығы бар мәдениет қайраткері болуға тиісті. Осындай сауатты азаматтармен жұмыс жүргізу хор жетекшісінің мол тәжірибелілігін, жұмыс саласының сан түрлі әдістерін менгерген, хор мүшелерінің талғам-талаптарын толығынан аңғарып, үйірме жұмысына дұрыс бағыт бере білетін маман болуын талап етеді.

Республикамызда аталған профессионал коллективтермен қатар жүздеген көркемөнер хор үйірмелері бар. Бұл хор өнерінің халық арасында кең тарап, бұқаралық сипат алуының айғағы «Социализм еңбекшілер бұқарасына рухани байлықтарға кең есік ашып қана қойған жоқ, сонымен қатар оларды мәдениетті тікелей жасаушылар етті. Мұның ең жарқын дәлелдерінің бірі – халықтың көркем өнерінің ғажайып қанат жаюы болып отыр [5].

Кеңестік тұрмыс тудырған тамаша дәстүрлердің бірі – ән мерекелері. Ол белгілі бір саяси қоғамдық оқиғалар мен мерекелерде өткізіледі де, жалпы хор өнерінің дамуына күшті ықпал етеді. Өйткені ән мерекелеріне дайындық кезінде бұрынғы хор коллективтерінің жұмысы ерекше жанданады, сонымен қатар көптеген жаңа коллективтер пайда болады. Сөйтіп, ол бұқара арасында хор өнерін уағыздауға жағдай жасайды.

Үкіметіміз бен партиямыз 30-60 жылдары елімізде хор өнерін дамыту мәселесіне аса үлкен мән беріп, оған совет азаматтарының жалпы музыкалық мәдениетін көтеретін, эстетикалық жалпы білім берудің басты құралы ретінде қарайды. Ол хор өнерін дамытуға үнемі қамқорлық жасап, оның жұмысын жолға қою мақсатында бірнеше қаулы қабылдады.

Бұл маңызды мәселе комсомол және кәсіподақ ұйымдары тарапынан да үлкен қолдау тауып отырды. Бұған Бүкілодақтық лениншіл коммунистік жастар Одағы Орталық комитеті пленумдарында қабылдаған көркем өнерпаздардың хор үйірмелерін көбейтіп, жастар арасында хор мәдениетін уағыздау туралы қабылдаған қарарлары дәлел.

Міне, осындай үлкен өндіріске бетбұрыс жасаған кезде хор үйірмелерінің жетекшілеріне де көп міндет жүктеледі. Олар өз коллективтерінің шеберлігін шындап, орындаушылық өнердің биік тұғырына көтерілуі тиіс. Бұл ретте басты көңіл бөлетін мәселе – ол хор текстің дұрыс орындап, тыңдаушыға нақтылы ойды, мазмұнды, идеяны жеткізе білу. Сөйтіп, оның шынайы рухани азық алуына көмектесу.

Соңғы жылдары мерзімді баспасөз беттерінде, радио және теледидардан беріліп жүрген музыкалық хабарларда ән текстологиясы туралы мәселелер біраз қозғалып жүр. Оған әрине, ғасырлар бойы қалыптасқан халық тілінің өзіндік ерекшеліктеріне кейбір жеке орындаушылармен хор коллективтерінің жете мән бермеуі басты себеп болғаны сөзсіз. Кейде айтылу заңдылықтары сақталмағандықтан сөз бұрмаланатынын, соның нәтижесінде мазмұнға нұқсан келетінін тіл ғалымдары, ақын-жазушылар мен өнер сыншылары, жалпы өнер сүйген жұртшылық жиі сөз ете бастады.

Соңғы жүзжылдықта Қазақстандағы хор өнеріндегі қазақ халқының бірдауысты ән айту дәстүрі көпдауысты болып қалыптасты.

Жас ұрпаққа эстетикалық тәрбие беруде хормен ән айтудың рөлі зор. Ол басқа өнер түрлерімен қатар, балалар және жасөспірімдермен жұмыста күрделі әлеуметтік-тәрбиелік міндеттерді шешуге әсер етеді.

Демократиялық өнер түрі ретінде Қазақстандағы хор өнері кәсіби және көркемөнерпаздық бағытта дами беруі қажет. Оның даму деңгейі хор дирижерлеу білім жүйесінің жетілуіне, яғни орта және жоғары оқу орындарында хор ұжымдары жетекшілерін дайындау сапасына байланысты.

Қазақстандағы хор өнерінің ұзақ жолын үш кезеңге бөлуге болады:

- XX ғасырдың 30-40 жж. – қазақ халық әндерінің хорға арнап өндеуі басым болды.
- XX ғасырдың 50-60 жж. – хор музыкасының жанрлар көлемінің ұлғаю кезеңі: бірегей хор шығармалары пайда болды, хор поэмасы, хор сюита жанрлары белсенді дами бастады.
- XX ғасырдың 70-80 жж. – кантата – ораториялық, хор әндері, хор миниатюралары жанрларының даму кезеңі.

Әдебиеттер:

1. «Мәдени мұра» ҚР Мемлекеттік бағдарламасы. – Алматы, 2003.
2. Жумабеков Ж.И. Кафедра хорового дирижирования Казахской Национальной консерватории имени Курмангазы. – Алматы, 2004. – 46 с.
3. Айдарбекова Л.А. Очерки по истории хорового исполнительства Казахстана. – Алматы, 2015. – 134 с.
4. Момынұлы П. Қазақ музыкасының қысқаша тарихы II. – Алматы: ҚАЗАқпарат, 2002. – 7 б.
5. Соколов В.Г. Хормен жұмыс істеу. – Алматы, 1963. – 84 б.
6. Әбуова К. Хор жүргізу – Алматы: Республикалық баспа кабинеті, 1993. – 45 б.
7. Арикайнен Г. Хоровое пение в Казахстане. – Алма-Ата: Издательство «Казахстан», 1965. – 64 б.

8. Айдарбекова Л., Абишев А. Хор пәндерін оқыту әдістемесі. – Алматы: Елтаным баспасы, 2012. – 8 б.
9. Чеснаков П.Г. Хор и управление им. – Москва: Музыка, 1952. – 74 б.
10. Искусство хорового пения. – Москва: Госмуздат, 1963. – 44 б.

References:

1. «Madeni mura» QR Memlekettik bagdarlamasy. – Almaty, **2003**. (In Kazakh.)
2. Zhumabekov Zh.I. Kafedra horovogo dirizhirovaniya Kazahskoj Nacional'noj konservatorii imeni Kurmangazy. – Almaty, **2004**. – 46 s. (In Russ.)
3. Ajdarbekova L.A. Ocherki po istorii horovogo ispolnitel'stva Kazahstana. – Almaty, **2015**. – 134 s. (In Russ.)
4. Momynuly P. Qazaq muzykasynyn qysqasha tarihy II. – Almaty: QAZaqparat, **2002**. – 7 b. (In Kazakh.)
5. Sokolov V.G. Hormen zhumys isteu. – Almaty, **1963**. – 84 b. (In Kazakh.)
6. Abuova K. Hor zhurgizu. – Almaty: Respublialyq baspa kabineti, **1993**. – 45 b. (In Kazakh.)
7. Arikajnen G. Horovoe penie v Kazahstane. – Alma-Ata: Izdatel'stvo «Kazahstan», **1965**. – 64 b. (In Russ.)
8. Ajdarbekova L., Abishev A. Hor panderin oqytu adistemesi. – Almaty: Eltanym baspasy, **2012**. – 8 b. (In Kazakh.)
9. Chesnakov P.G. Hor i upravlenie im. – Moskva: Muzyka, **1952**. – 74 b. (In Russ.)
10. Iskusstvo horovogo penija. – Moskva: Gosmuzdat, **1963**. – 44 b. (In Russ.)